

# Novák László Ferenc

## A pedagógus Arany János

Nemzetünk halhatatlan költője, Arany János életét sorsfordulók, valójában sorsfordító pontok szőtték át. Nagyműveltségű költőgénusz, aki az írástudományban, mint hivatalnok, is szilárdan állta helyét, ugyanakkor tanítóként is kimagasló teljesítményt mutatott fel.<sup>1</sup>

Arany alapfokú iskolázottsága Nagyszalontához kötődik. Tehetsége már korán, gyermekkorában megmutatkozott, amikor még iskolakezdés előtt már megismerte a betűket – a fagyott párás ablaküvegen gyakorolva –, s megtanult olvasni. Hatéves korában kezdte iskolai tanulmányait, 1823-tól 1833-ig a szalontai elemi és algimnáziumban tanult és tanított. 1833-ban már a költészeti osztályt végezte, majd novemberben már Debrecenbe távozott a Kollégiumba.<sup>2</sup>

A kor tehetséges protestáns ifjai számára a Debreceni Református Kollégium jelentett továbbhaladást középfokú tanulmányaik megszerzésére, ahol Arany János 1833–1836 között volt „tógátus deák”. Rendkívül szorgalmas, tehetséges tanulónak bizonyult. Sokat olvasott, nyelveket tanult. A tanítást illetően nehezebbre esett a magoltató oktatási módszer. Kiváló tanárai közül nagy hatással volt rá Sárvári Pál, aki meglátta benne a tehetséget, tőle tanulta a rajzot is, ugyanakkor az ő ajánlásával állt be vándorszínésznek. A zenei műveltség irányába Zákány József professzor terelte. Arany János zenei műveltsége kiteljesedett. Gitáron, zongorán már kisebb korában megtanult játszani, de a kottairás tudományát is elsajátította, zeneszerzéssel is foglalkozott.

A kollégiumi diák, ekkor már java serdülőkorban lévő fiatalember, aki mint érett nagydiák, *tógátus*, 1834-ben segédtanítói állást vállalt anyagi körülményeinek javítása érdekében.

A protestáns iskolákban – így például Nagykőrösön is – az érettebb, nagy tudású „öregdeákok” foglalkoztak a kisebbek tanításával. Ők a „praeceptorok”, segédtanítók, akik megbecsült tagjai voltak nemcsak az „oskolának”, de magának a városnak is. Nagykőrös református magisztrátusa a XVIII. század közepéig közvetlen fenntartója, majd az egyház önállósodása után is támogatója maradt az egyháznak.

A XVI–XVIII. században a prédikátorokat, a református lelkészt és helyettesét, az „oskolamestert” vagy rektort, a fiú- és leánygyermek tanítóit évenként fizetésben, ellátásban részesítette. A támogatottak között voltak az öregdiákok, a *praeceptorok* is, akik segédtanítóként működtek az iskolában, ezért meghatározott bér mellett évente még 10-12 akó (fejenként kb. 2–2,5 hl) mennyiségű borjárandóságban is részesültek.<sup>3</sup>

1 A dolgozat előadásként hangzott el 2019. március 12-én, a Károli Gáspár Református Egyetem Nagykőrösi Tanítóképző Főiskolája által rendezett „Tanítók Napja” ünnepségen, konferencián.

2 Arany János nagyszalontai éveire lásd Danielisz Endre, 1992.

3 A XVIII. században erről tájékoztatnak a városi számadások. Például 1715-ben „Kőrösi Scholab'eli Deákághnak ígért tíz ako borok hellett adtunk nekik fn 20 ext D 16 ½” a 19 forint 93 ½ dénár összegű évi

Arany János, mint öregdiák, „praeceptor” 1834-ben Kisújszállásra ment tanítani, ahol az iskola rektora Török Pál, kiváló pedagógus és lelkipásztor volt. Arany János kedvére búvárkodhatott gazdag könyvtárában. A latin és görög mellett a német és francia nyelvtudása gyarapodott, fordítással is foglalkozott. Mint írja később Arany, „ha keveset tanultam, annál többet olvastam”. Török Pál 1860-tól a Dunamelléki Református Egyházkerületünk püspöke volt, egészen haláláig (1883), s Arany még pesti éveiben is tartotta vele a kapcsolatot, halálakor az egyházi temetést is ő végezte (1882).

Arany János mint préceptor a „Református Fiú Iskolában” az alsó osztályokat tanította. A püspöklátogatás jegyzőkönyve elismerően nyugtázta Arany tanítói munkásságát, azt, hogy a segédtanító növendékeit igen jól tanította.

Arany megkedvelte Kisújszállás vidékét, amely táj azonosságot mutatott szülőföldjével, Nagyszalontától nem is oly messze esik. Valójában a Kissárrét természeti és népi világa tette vonzóvá számára. Arany már a kollégiumban találkozhatott a deákirodalom vidám történeteivel, amelyek közül több a vidékhez kötődik. Megismerkedhetett a csökmői „sárkányhúzás” történetével, de vidámságát fokozhatta a „dévaványai juhbehajtás” mulatságos, népies története, amit meg is verselt. Talán az sem véletlen, hogy egy évtizeddel később, gyalogosan barangolta keresztül a Sárrétet, s élményeit az Útirajzok írásában örökítette meg.<sup>4</sup>

Arany János egyévi segédtanítás után tért vissza Debrecenbe, akit úgy minősítettek, hogy „Erkölcseire nézve jámbor s feddhetetlen préceptorunk volt”.

A debreceni kollégiumban eminens diák volt, anyagi helyzetét javította az, hogy préceptorként tanítással is foglalkozhatott. Többek között Erdélyi József professzora leányait is tanította.

Az iskolai kööttséggel ellentétben, akkor még nem tanító, hanem festő, szobrász akart lenni. A kor ismert, ünnepelt szobrásza volt Ferenczy István, akinek művészete csodával töltötte el Arany Jánost.<sup>5</sup> A művészetek vonzalmában fordult érdeklődése a színészet felé,

---

*járandóság mellett.” Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Pest Megyei Levéltár (PML) Nagykőrös Város (NkV) Számadáskönyv (SzK) 1715/16. 57. pag.; 1727-ben a préceptorok neve is ismeretes: „Tolmács Takács Mihály Scholabéli Praeceptorok Esztendeig való fizetése Kész Pénz f. 20 Bor Ako Nr 12.” MNL PML NkV SzK 1627/28.; 1737-ben is a számadó bíró intézkedett a segédtanítóknak járó bormennyiség megfizetésében: „Deák Ifjak[na]k járando 12 ako borokert p. A<sup>o</sup> duntaxát 1731. fizettem a’ Mar. 4. f. 13.,60.” MNL PML NkV SzK 1732/33. jún. 20.; Az 1737-es esztendőből is ismeretesek név szerint a tanítók: „Domini Praeceptor Joannis Király Conventio Perata Pecunia f. 40 Urnae Vini No 10 Domini Praeceptor Johannides Praeceptor Johannes Angyal” (ők ketten 25–25 rajnai forintot és 10-10 urna vagy akó bort kaptak évi bérükben. MNL PML NkV SzK 1737/38.; Johannides evangélikus vallású tanító 1740-ben eltávozott Nagykőrösről, s helyére jött „D[ominus]. Andreae Gyuros publicei Praeceptoris Scholae Ref. Kőrösiensis”. 1742-ben a neves Hányoki Losonczy István volt az iskola rektora, a kántor és egyben a leányok tanítója Kállai Mihály, a másik „Poroszlai János Leányok Tanítója”. A fiúgyermeket két préceptor tanította. Az ő javadalmazásuk: „Becze János Oskolabéli Deak Gyermekeknek Praeceptor Florenus Hung 50 Bor Ako 10 Napjában Bor Ittze 2. Privatuo Tanitvanyoktul Esztendeig Tallér 1.f. 1.,50.” Kelecsényi György Deák Gyermek Mésodik Praeceptora Kész Pénz f hung 48 Gomolya 2 Font Bors 1 Kila Búza 12 Sajt 2 Fél Szalonna Font Hus 100 Pint Vaj 1 Fél Kila Lencse Font Fadgyu 20 Fő Káposzta 100 Szekér Fa 6 Font So 80.” MNL PML NkV SzK 1742/43.; Az 1749-es városi számadásokban is szerepel a deákoknak járó bor: „’A Togatus Deák Ifjakk 12 ako Borokért fozett f. 18.” PMNL PML NkV SzK 1749/50. 1750. ápr. 16.*

<sup>4</sup> Novákné Plesovszki Zsuzsanna, 2018.

<sup>5</sup> Nagykőrösi egyik jeles nemes családja, a mecénás, vagyónát az egyházra testáló Dabasi Halász József a református temetőben mauzóleumot építtetett, s ott Ferenczy István impozáns carrarai fehér márványból faragott *Halál Géniusa* domborművét helyezték el (1846). Erről a műremekről azonban Arany János nincsen híradással.

s 1836 februárjában önként elhagyta a kollégiumot. Ez a lépése azt eredményezte, hogy nem fejezte be a középfokú tanulmányait, s emiatt nem kaphatott végbizonyítványt.

A vándorszínészet sem jelentett számára biztos egzisztenciát, lelkiismerete, gyászos látomása hamarosan hazaszóltotta idős szüleihez Szalontára.<sup>6</sup>

Nagyszalontán ismét pedagógusként talált munkát, az algimnáziumban vállalt conrectorként segédtanítói állást, ahol 1839 tavaszáig tanította is a grammatikát, de hamar felhagyott ezzel a foglalatosságával is. Minden bizonnyal nem elégítette ki a pedagógusi munka, s talán a jobb jövedelmi kilátás, a családtervezés is arra ösztönözte, hogy 1839-től a város hivatalnok, kezdetben írnoka, majd aljegyzője legyen. Ez év november 19-én nősült meg, Ercsey Juliannát vette feleségül (gyermekük, Juliska 1841-ben, Laci 1844-ben született).<sup>7</sup>

Ez az adminisztratív munkakör igencsak megfeleltetett Arany János egyéniségének, gyarapította élettapasztalatát, mert a városházán megforduló emberek jóvoltából a mindennapi étellel, de a politikával is találkozhatott, szembesülhetett. Hogy megbecsült ember, jó hivatalnok volt, bizonyosság rá, 1848 júniusában a Nagyszalonta választási körzet országgyűlési képviselőjének jelölték aljegyző létére. Politikai ambíciója sajnálatos módon kudarcot vallott, Bihar vármegye főispánja körmönfont ravaszságának, taktikázásának tulajdoníthatóan.<sup>8</sup>

Ezek a városi hivatali évek határozták meg végső soron Arany János életszemléletét, talán ambícióit is. Valójában nem vonzotta az iskolai munka, ugyanakkor nagyszerű hivatalnok vált belőle. Családos emberként a szalontai körülményekkel mégsem volt megelégedve, ezért is fordult kérvénnyel 1849 május elején a Debrecenbe menekült nemzeti kormányhoz, Kossuth Lajoshoz, hogy állást kérjen maga számára. A Szemere Bertalan vezette Belügyminisztériumban fogalmazói munkát kapott. A minisztériumban munkatársai közé tartozott többek között Lévy József, akivel később is kapcsolatot tartott, levelezésben álltak egymással. Arany János igen jól érezte magát társaságokban, mint írja feleségének 1849. május 29-i levelében Debrecenből: *„nemigen nagy koncz biz ez [...] hanem igyekezni fogok előre haladni, a szalontai jegyzőséggel összemérve, valóságos lelki nyugalom. A kik körülöttem és felettem vannak, szeretnek, szívességet mutatnak hozzám, sőt már is tapasztaltam megelégedésök jeleit. Úgy hiszem, nem írói érdemért, hanem hivatali pontosságért is fognak becsülni s rövid időn nagyobb fizetésű helyre tenni. Úgy hiszem, meg is segít Isten, ha a magyar nemzetet el nem hagyja – akkor pedig, ha buktunk, hol lesz az élet gyönyörűsége?”*<sup>9</sup>

A szabadságharc bukása Nagyszalontán érte Arany Jánost. Állásvesztett lett, bár rövid ideig újra dolgozhatott az önkényuralmi közigazgatásban, de 48-as múltja miatt elmozdították. Közben hívták tanárnak a szomszédos Sarkadra, de nem vállalkozott rá. Egykori debreceni kollégiumi társa, Kovács János karolta fel, s ajánlotta be a Tisza családnál, hogy Tisza Domokos magántanára legyen. Arany János tekintélyét, elismertségét emeli, hogy

6 Arany pályafutásával kapcsolatban életrajzi munkák: Riedl Frigyes, 1887; Keresztury Dezső, 1974, Keresztury Dezső, 1987; Vojnovich Géza, 1927.

7 Danielisz Endre, 1992.

8 Arany János Petőfi Sándornak számolt be az eseményekről. Ő volt az esélyes, mert Nagyszalonta népe támogatta őt. A vármegye cseles módon hétköznapra, a Szent László-napi nagyváradi vásár napjára tűzte ki a választás időpontját, amit a Nagyszalontán a települések ábécésorrendjében tartottak, szavaztatták a környékbeli helységek lakosságát. Ezért Szalontára csupán ebéd után került sor. A szalontaiak délelőttre terveztek a szavazást, de ebéd után, délután már kevesen jelentek meg az urnánál, így lett Arany János vesztese az országgyűlési választásnak saját pátriájában. Novák László Ferenc 2017.

9 Arany János, 1975. 256.

az általa kért 400 forint fizetést és ellátást megadta számára Tisza gróf. Arany János 1851. május 13-tól Domokosnak görög nyelvet és magyart, poétikát tanított, heti 17 órában.<sup>10</sup>

Arany János a geszti munkavállalásával kénytelen elkötelezte magát a pedagógia, a tanári hivatás mellett. Lelkiismeretesen, szorgalommal tanított. Kovács Jánossal Pestről meghozta a szükséges könyveket is. Már Kőrösön volt, amikor 1851. december 15-én Tisza Domokosnak írt levelében kérte, hogy egyik kedves ismerőse, ha Pestre utazik a következő hónapban, a „következő könyveket hozza fel: »Emléklapok ... Szilágyi Sándor 6 füzet« Ercsey Sándortól elkérendő. »Börne munkái – 8 füzet«: Lovassy Ferencztől.”<sup>11</sup>

A magántanári, pedagógiai munka nem volt terhes számára, de nagy lelki gondot okozott, amikor Nagykőrösről megkeresték, hogy legyen a híres református gimnázium tanára. Mint köztudott, másodjára végül is a nagykőrösi állás és odaköltözés mellett döntött.

A kőrösi megkeresés felkérés azonban mégis lelkiismereti problémát jelentett számára, azon elmélkedve, hogy ő valójában alkalmas-e a tanári munkára a jeles gimnáziumban, mivel nem fejezte be kollégiumi tanulmányait, s külföldi akadémiákon sem járt (mai szóhasználatnál élve „képesítés nélküli tanár volt”). Azonban Arany János ekkor már a nemzet koszorús költője, széles látókörű, művelt férfiú, aki a pedagógiai tudományban is bizonyosságát adta jártasságának képesítés nélkül is.

A kőrösi gimnázium a nemzet kiválóságainak aziluma volt a szabadságharc utáni oszt-rák elnyomás kezdetén. Szigeti Wurga János igazgató kivételével, szinte valamennyi tanár nem a pedagógia, hanem az általuk művelt tudományszakok kiválóságai voltak, akik értettek természetesen a tanításhoz is, hasonlóan Arany Jánoshoz.

Mentovich Ferenc bár személyesen nem ismerte a költőt, de „hírét” annál inkább, ő fogalmazta meg a hívólevelet. A kedves invitációja is hatott Arany Jánosra: 1851. október 8-án írja Nagykőrösről *„Ezen soraimat egyszerre veendő ön egy meghívással a magyar irodalom tanári székére helybeli gymnasiumunkba – s nincs más célja levelemnek mint megkérni részemről is, reá venni önt ezen állomás elfogadására. Megeshetik – legalább nagy reményünk van rá – hogy még ez évben megkapjuk a 600 pengő évenkénti fizetést – s így anyagi tekintetben – a mostani körülményeket tekintve – nem leszünk roszul ellátva, mert ennyi öszveggel takarékos ember itt igen jól megélhet. A mi a szellemi életet illeti, igaz hogy itt Kőrösön kevés élvezetre számíthat az ember, de ezen segítünk az által hogy alkotunk mi tanárok egymás közt egy bizodalmas kört, melly sok hiányt fog pótolni – aztán igen sokat potol e hiányon az is, hogy Pestre a tavaszra elkészülendő vasút által csak két órányi távolra leszünk, folytonos összeköttetésben lehet ön irodalmi barátaióval, élénkebb részt vehet az irodalomban. Meg kell említenem, hogy ön nem jön idegen emberek közé, önt igen sokan kitárt karokkal a legőszintébb bizodalommal, ragaszkodással, sőt testvéri szeretettel várjuk – Megemlítem ezek közül: csekély magamat, Szász Károlyt, Dr. Karolit, Jánosy professort stb. – Mind ezen körülményeket tekintetbe véve felettébb reméllem, hogy önt nem sokára collega barátom képpen üdvözölhetem – Valóban nekem igen igen nehezemre esnék, ha ezen reményben csalódnám, ha ön körülményei olyanok volnának, hogy ezen állomást el nem vállalhatja. Addig is, míg személyesen megismerkedhetnénk – mi ugy hiszem itt Kőrösön leend és adja az ég hogy itt legyen – magam bizodalma és barátságába ajánlva vagyok tisztelő barátja Mentovich Ferenc.”<sup>12</sup>*

Szász Károlyt – idős Szász Károly nagyenyedi professzor fiát – az előző esztendőben szentelték református lelkésszé Rimaszombatban, s mégis Kőrösre jött tanári szolgálatot vállalni. A megüresedett magyar tanszéket kapta, de Arany János kedvéért leköszönt arról, és a matematikait választotta helyette. Szász Károly 1851. október 18-án írja Aranynak: *„Igaz hogy én még nem érkeztem volt ide, midőn már engem a m.irodalomról a számtanra tettek*

10 Novák László Ferenc, 2018. 13–14.

11 Arany János, 1975. 428–429.

12 Arany János, 1975. 390–391.

át, de azt rosszul sejtí kegyed hogy én e cserét csak kénytelenségből fogadnám el. Én kezdetben a számtanra folyamodtam, s csak azon szükség esetében, ha azt el nem nyerhetném, ajánlkoztam más szakra is, pl az irodalomra vagy történetre. A számtanra kinevezett egyén lemondván, Mentovich (ki nekem itt megbizottam lévén) egész örömmel kapott számomra az üresen maradt számtan után, s ha kegyed semmi esetre nem jöhetend el, úgy is én a számtannál maradok, s az irodalomra választanak ujat. Ezt azért írom ily részletesen hogy lássa kegyed mikép becsületbelinek nevezett indoka alaptalan; azon pedig ne ütközzék meg, hogy én dilettáns poeta létemre többet foglalkoztam életemben számtannal mint bármi egyébbel, atyám nagy Mathematicus lévén, gyermekkoromtól következőjének nevelt [...] Ugy ismeri kegyed a M. irodalmat mint csak kell. Mind öszve adand belőle a 4 felső osztályban hetenként két-két=8 órát. Nem tartom szükségtelennek megemlíteni hogy egy tanárra hetenként 16 óra van mérve, s mivel itt a tudományok eldarabolatlnak, kegyedre (azon privát tudomásunk nyomán hogy kegyed nagy görög) 8 görög órát is írtunk. De ezt csak találomra ment, s ha kegyed akarja, akár magyar, akár latin nyelvészettel vagy tán egyébbel is felcserélhető.”<sup>13</sup>

Arany elhatározásában Tompa Mihály kedves barátjának levele is hathatott, aki ösztönözte Aranyt az állás elfogadására, mint írja 1851. október 28-án: „azon gondolatra jövök hogy nem vagy megszorulva, mi nekem véghetetlen jól esik; s nem vagy azon körülményben, hogy az ilyen sovány conditiohoz is mohon hozzá kapj; ez áll ugye bár? 500 forint nem sok, de folytonosan minden évben annyi, mégis jobb mint plane semmi. Innen ugy látom hogy inkább lelkednek nem tetszik a professori koszt, miért épen én nem kárhoztatlak; de kárhoztatlak azon idéten scrupulusért mellyet az iskolára nézve említesz; hidd el nekem neved mellett senkinek nem jut eszébe: hány iskolát végeztél; mert ha a csürhe mellől szólítának professornak vagy akarmi a fenének, mindig Arany János volnál te. Én nem szoktam farkat csóválni, én kevesebbet mondok inkább mint többet, s a mit tölem hallasz: az fenekig igaz; Ki a fenének jutna illyesmi eszébe? Azért hogy egyszer a pedáns Szemere azt kérdé: végeztél-e just? [jogot tanult-e – NLF]. Az mit sem tesz! Azért illyen ideákkal ne tépelődjél! hogy mikor ezer kölyköt látok a ki magát magánál, magánál feljebb tartja; ne lássak ollyat is a ki erővel leebb akarja tartani; mert ez neked rosszúl áll; s affectationak venné az, a ki téged ugy nem ösmer mint én...”<sup>14</sup>

Itt Nagykovácsoson azonban – sajátos lelki habitusa, életszemlélete folytán – eluralkodni látszott rajta a honvágy, jóllehet szeretetben részesült, megbecsülték munkáját. Ismét az elégedetlenség lett rajta úrrá, pedig még alig egy hetet sem töltöttek Nagykovácsos városában. Ercsey sógora békességre intette őt, mint írja Aranynak 1851. november 15-én: „megvallom nagyon váratlan és meglepő volt előttem azon része, mellyben bátyám, kőrösi helyzetével elégületlenségét fejezi ki; s ha azt tudnám bizonyosabb hogy ez elégületlenség alapos okok szüleménye, igen tudnám azt sajnálni; – de azt egyátaljában nem szeretném himni, hanem ugy gondolom hogy ez egy részről az új és szokatlan helyzet – másrészt pedig azon rendkívüli eset kifolyása, mit érezni szokott minden ember akkor mikor körülte lévő néhány forintját kénytelen elkölteni, s azt hiszi hogy nincs benne mód, hogy magát regresszioza; pedig annak kegyelméből, ki az égi madarakat gidelgeti [sic!], csak el tengődik, el éldeggél a szegény ember is, néha maga sem tudja honnan. – Különbén bármilly alapos ok volna az elégületlenségre N.Kőrösön, nincs miért vissza ohajtania az embernek azon Szalontát, mellynek nincs egy lakosa, ki valamit, csak egy lépést is, tenne a másikkért, ha szeme világát az állán is látná lecsepegni...”<sup>15</sup>

Arany János magyart és latin nyelvet tanított a kőrösi gimnáziumban. Rendkívül precíz munkát végzett. Bizonyoság erre, hogy óravázlatokat is készített.<sup>16</sup> Magyar szakos lévén

13 Arany János, 1975. 396–397.

14 Novák László Ferenc, 2017.

15 Arany János, 1975.

16 Arany János halálának századik évfordulója emlékére, méltó megemlékezéseként került kiadásra 1982-ben az Arany János Múzeumban őrzött Arany autográfia-gyűjtemény, közte a nevezetes

rendre dolgozatokat íratott a diákokkal. A dolgozatokat nagy lelkiismerettel javította. A lapszéleken írta megjegyzéseit, mint például az egyik dolgozatra: „királylyá ezerszer igazítottam már”! (ezek a páratlan dokumentumok megtekinthetők voltak az AJM lebontott állandó kiállítási monográfiájában). Szükséges megjegyezni, hogy ez az alaposág jellemzi tudós-költői munkáját is, mert az általa olvasott és használt könyvek, folyóiratok lapjait is széljegyzetekkel látta el.<sup>17</sup> Arany János tervbe vett egy irodalomtörténeti könyv megírását is, Petőfiről is szándékozott biográfiát írni, azonban ezek a munkák sajnos nem készültek el. Arany János tanította a magyar irodalmat, tanítványai az előadásait lejegyezték, kézen-közön volt használatban.<sup>18</sup>

Arany János kiváló pedagógusnak bizonyult. A tantárgyak tanítása a szakmai felkészültségét, rátermettségét igazolja, mint tanárember, a diákság nagyfokú tiszteletét vívta ki, nagyrabecsülését is elnyerte.<sup>19</sup>

Arany ingadozó lelkivilágát nagyban nyugtatta, hogy Pesten könnyen tudta intézni szükséges ügyeit, verseinek kiadását, valamint az is, gyermekei itt tanultak a gimnáziumban. Laci kiváló kollégái keze alatt tanult, maga Arany János is tanította, sőt osztályfőnöke is volt. Ami az oktatás színvonalát illeti, Arany hiányolta a „calligraphiat”, szépirás tanítását, amiben László fia nem részesülhetett, mivel ilyen tanára nem volt az iskolának.<sup>20</sup>

Arany János végül is nem tudott Kőrös társadalmába beilleszkedni, annak ellenére, hogy kiváló tanára volt a gimnáziumnak, tagja volt az egyháztanácsnak. Tanári fizetése, jövedelme nem tette lehetővé, hogy civis birtokos legyen a mezővárosban. Ugyanakkor egészségi állapota is romlott. Erről ír Jókai Mórnak 1858. december 10-i levelében: „Én itt falun szűtyongatom az ifjú nemzedéket s nézem, miként hámlik le rólam kedélyem utolsó maradványa. Ritkán dolgozom és keveset s fejem sokat zúg és fáj, szóval csehül vagyok.”<sup>21</sup>

Közben Arany Jánost megkeresték Kecskemétről, Pestről is, hogy menjen oda tanítani, de ezt elhárította. Még szülővárosába sem akart visszamenni. Ercsey Sándor sógorának 1854 szeptemberében írja: „Nem fogadám biz én el a szalontai rectoriát v. tanárságot: pedig magam is vágytam haza [...] kicsi kellett volna – talán az elköltözés ígérete – s én megválnok Nagykovácsra. De más részről hatalmas ellenokok voltak: a lehetetlenség, mindazon tudományokra, melyek algymnasiumban kívántatnak, s fiúkat lelkesmérelesen elkészíteni (1 embernek annyit tenni, mint szerves intézetben 6 tesz); az ingatag állás, miután ezen rendezetlen iskolák felülről túretni nem fognak, mint ez nekem a legilletékesebb helyről tudtomra adatott; a papos functiók, melyekhez nem szoktam, vagy mellyektől már elszoktam; mindenek fölött pedig annak világos tudata, hogy legjobb igyekezet mellett is csak kontárkodnom s charlatánkodnom kellene, universal tudós szerepét játszva. Mert egy algymnasiumhoz is olly igények vannak kötve, hogy azoknak egy ember meg nem felelhet – az altanítók itt számba se jöhetnek, azok az elemi iskolákat tanítják, mellyek a gymnasium alatt vannak. S ha a négy osztályra eső 96 órát hetenkint, 36-ra is lehetne összezsugorítani, még akkor is naponkint egyre másra 6 órát kéne tanítani. még pedig nem úgy, hogy »dictáljatok!« vagy »correpetáljatok« mint régen. Mondjad nincs-e igazam? Lehet hogy valaki mind erre kész, s meg is

---

órvázlatokkal. Novák László, 1982b.

17 Lásd H. Fehér Katalin, 2016.

18 Az Arany emléket ápoló, hálával emlékező egykori diákság megőrizte a kéziratokat, dolgozatokat, amelyek az Arany János Múzeum Irodalomtörténeti Gyűjteményében vannak elhelyezve. Novák László, 1978.

19 Nem véletlen, hogy a költő halála után a lelkes tanítványok, élükön Laukó Károly kecskeméti evangélikus lelkésszel, az Arany-iskolai hagyaték összegyűjtését tűzték ki célul múzeum létrehozása érdekében. Tanári működéséhez részletesen lásd Benkó Imre, 1897; vö. Gergely Pál, 1982.

20 Novák László Ferenc, 2002. 32.

21 Novák László, 1982a. 125–126.

teszi jó pénzért; de majd, ha nyilvános intézetbe kell menni a fiúnak censurát adni, akkor fog kitűnni a különbség. A superintendentiák is erősen mozognak az elveszett »academica promotiok« mellett; az itteni vice püspök tudom, hogy rendeletet bocsátott ki, miszerint a sup.[erintendus, püspök-NLF] nem fogja tűrni a rectoriák állandosítását, mi országszerte dívatba jött.”<sup>22</sup>

1858-ban Debrecenbe is hívták, de nem mozdult Nagykörösről, pedig nemcsak a kollégiumhoz, de a városhoz is sok emlék fűzte. Ezen elutasításának okáról Ercsey sógorának írta Szalontára: „csepp kedvem sincs cseberből vederbe szállni, vagy eben gubát cserélni [...] Miért tegyem én ki magam a költözködés, a behelyezkedés, újrameg szokás alkalmatlanságainak? Saját jobblétem eszközlése végett? S mivel lenne jobb dolgom ott, mint itt? A jövedelem a kiadás egyforma. Vagy hogy az ottani küzdelmekben részt vegyek? Én már küzdeni, akár hol is tört ember vagyok [...] Aztán meg mi erkölcsi felelőséggel jár az, nem Debreczenben, hanem Körösön tanítani a magyar nyelvet? S mivel az magyarabb vidék, mint ez?”<sup>23</sup>

Arany Jánost nagyon fárasztotta a tanári munka. Tompának írja 1858. nov. 28-án: „minél kevesbet dolgozom, annál több dolgom van, mert a mi eddig könnyű volt, most nagy fáradtságba és sok időbe kerül. Így esik hogy bár iskolai munkán kívül semmit sem csinálók, mégis el mondhatom, hogy igen sok dolgom van, melynek nagy részét teszi [...] a lélekölő correctura. Valami 120-140 darab ficzamodott észjárású dolgotat minden két hétben az utolsó betűig átnézni, az utolsó accentusig kijavítani, nem is oly mulatságos dolog...”

1859-ben megválasztották Aranyt a tudományos akadémia tagjává, ezt követően közeli ismerősei, barátai egyre szorgalmazták, hogy hagyja el Nagyköröset, menjen Pestre, az irodalmi élet központjába. Csengery Antal írta neki 1860. június 16-án, hogy „Bajaid nagy része onnan volt eddig, mert olyan dolgokkal foglalkoztál, melyek nem neked valók. Az irodalmi térre vagy te hivatva”.<sup>24</sup>

Aranyt ismét a kétségek gyötörték. Tompa Mihály rendre ellenezte Arany távozását Nagykörösről, kijelentvén: „Te sokkal jellemesebb, talentumosabb ember vagy, mint hogy Pesten boldog és szerencsés lehetnél, bárminő állapotban [...] Azt mondja a török: Allah bizonyos menyiségű kenyeret tett le az ember számára egy bizonyos helyen, azt a kenyeret meg kell emni. Te még nem etted meg Körösön a letett kenyeret; tűrj és maradj! ...”<sup>25</sup> Arany mintegy védekezésül írta barátjának, hogy a tanárság igazán nem neki való hivatás: „Nem voltam ifjakat vezetni való – mikor elfogadtam is, – azóta régi bajom által egészen elnyomorodtam. E folytonos szenvedés, e folytonos érzése annak, hogy az ember hivatásán kívüli helyzetben működik ...” – ismerhetjük meg Arany pedagógiai ars poeticáját. Távozásának okát feltárja kedves barátja előtt: „Allah messzebb tette tőlem a »darab kenyeret«. A dolog úgy áll, hogy daczára intéseidnek, pesti lakossá legyek [...] Édes barátom, irtam én több ízben, mily kevésé vagyok itt meglegedve, s mily csüggesztő színben látom a jövőt [...] A baj tudod, nagy részt alanyi, de ehhez most külső kellemtlenségek is látszanak tornyosulni. Az autonom szabad mozgást nálunk úgy kezdik értelmezni, hogy a tanárok nagyobb részét bocsássák el, hozzák vissza a 2-3 tanáros régi rendszert, midőn egy professor mindent tanít: akkor csupa (W-féle)<sup>26</sup> polyhistorok kellene s én az nem vagyok, de ha volnék s megmarasztanának – sincs kedvem száz féléknek tanítása s hetente 30-40 óra által magamat agyon gyötörni [...] a tententia ilyen [...] Első lépés volt erre, kizárni bennünket a consistoriumból [református egyháztanács – NLF], második lesz egy iskola ellenes consistorium összealkotása s úgy a régi lábra zökkentése. Tudd hozzá ehhez régi bajomat –, hogy minél tovább maradok, annál

22 Arany János, 1975. 481–482.

23 Ercsey Sándor, 1883. 130–133.

24 Arany László, 1900II. 185.

25 Novák László, 1982a. 127.

26 Szigeti Warga János, a gimnázium igazgatója, kiváló pedagógus. Ádám Gerzson, 1908.

*kevésbé leszek alkalmas, hogy innen megvólva majdnem új pályát kezdjek, holott ennek elébb utóbb be kell következnie, semmi kilátás...*<sup>27</sup>

Arany János családjával 1860 kora őszén már Pestre költözött. A Kisfaludy Társaság által felkínált álláslehetőség, majd a Magyar Tudományos Akadémia rangos főtájkári megbízatása a régi kerékvágásba zökkenettette. Az egykori jegyzói, fogalmazói munkához hasonlóan, a biztos, nyugalmas élet, megélhetés adatott meg ismét számára, költői hivatásának. A változatos hivatali munka mellett, nyugodt körülmények között folytathatta a költői alkotó munkát.<sup>28</sup>

## Irodalom

Arany János

1975 *Arany János levelezése (1828–1851). Arany János Összes Művei*. XV/I. Akadémiai Kiadó, Budapest

1982 *Arany János levelezése (1852–1856). Arany János Összes Művei* XVI/II. Akadémiai Kiadó, Budapest

Arany László (szerk.)

1900 *Arany János levelezése író barátaival I–II*. Budapest

Ádám Gerzson

1908 Nagy-Kőrösi Athenas. Nagykőrös

Benkó Imre

1897 *Arany János tanársága Nagy-Kőrösön*. Nagy-Kőrös. Nyomattatott Ottinger Edénél

Danielisz Endre

1992 „Szülőhelyem Szalonta...” Tanulmányok, esszék Arany János köréből. Az Arany János Múzeum Kismonográfiái 9. Nagykőrös

Ercsey Sándor

1883 *Arany János életéből*. Budapest

Gergely Pál

1978 *Arany János költői, tanári hivatása és hivatalai*. In: Arany János-tanulmányok (szerk. Novák László). Az Arany János Múzeum Közleményei – Acta Musei de János Arany nominati II. Nagykőrös, 305–326.

H. Fehér Katalin

2016 Arany János lapszéli jegyzetek. Folyóiratok I. Arany János Munkái (szerk. Korompay H. János). *Lapszéli Jegyzetek 1*. Universum Kiadó – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, Budapest

Keresztury Dezső

1967 „S mi vagyok én...” Arany János 1817–1856. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest

1974 *Arany János*. Gondolat Kiadó. Budapest

1987 „Csak hangköre más...” Arany János 1857–1882. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest

Novák László Ferenc

---

27 Novák László Ferenc, 2017. 20–21.

28 Arany János Nagykőröstre kerülésével és eltávozásával kapcsolatban Novák László, 1982; Novák László Ferenc, 2017; Novák László Ferenc, 2018.



- 1978 Az Arany János Múzeum története. In: *Tanulmányok Nagykőrös történetéből és néprajzából* (szerk. Novák László). Az Arany János Múzeum Közleményei – Acta Musei de János Arany nominati mI. Nagykőrös, 315–358.
- 1982a *Arany János és Nagykőrös*. In: Arany János-tanulmányok (szerk. Novák László). Az Arany János Múzeum Közleményei – Acta Musei de János Arany nominati II. Nagykőrös, 85–104.
- 1982b *Arany-kéziratok*. Archivum Musei de János Arany nominati I. Nagykőrös
- 2002 *Arany János és gyermekei Nagykőrösön*. In: A két Arany. Összehasonlító tanulmányok. A Csonka-toronybeli Arany János Múzeum centenáriuma rendezett nagyszablatú konferencia (1999. augusztus 27–29.) anyagából szerkesztette Korompay H. János). Universitas Könyvkiadó, Budapest. 22–38.
- 2017 *Arany János Nagykőrösön*. Honismeret XLV. évf. 2017/2. sz. 8–21.
- 2018 *„Itt vagyunk végre, valahára Nagy Kőrös salétromos kánaánjában...”* In: Arany János b centenáriumi konferencia. Nagykőrös, 2017. október 20. (szerk. Molnár Ágnes – dr. Novák László). MTA BTK Irodalomtudományi Intézet – OniPrint Kft., Nagykőrös
- Novákné Plesovszki Zsuzsanna
- 2018 *„S mi vagyok én, egy népi sarjadék...”* In: Arany János B centenáriumi konferencia Nagykőrös, 2017. október 20. (szerk. Molnár Ágnes – dr. Novák László Ferenc). MTA BTK – OniPrint Kft., Nagykőrös, 77–92.
- Riedl Frigyes
- 1887 *Arany János*. Budapest
- Voinovich Géza
- 1931 *Arany János életrajza I. 1849–1860*. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest